

Krisis

Tijdschrift voor actuele filosofie

MERIJN OUDENAMPSEN

CORRESPONDENTIE
OUDENAMPSEN & DUYVENDAK

Krisis 2014, Issue 1

www.krisis.eu

Beste Jan-Willem Duyvendak,

Alweer een tijdje geleden discussieerden wij over de politieke veranderingen in Nederland van het afgelopen decennium, en hoe deze politiek te duiden. De discussie was scherp, soms zelfs wat fel van toon. Centraal stond de vraag wat de politieke signatuur is van de kentering die zich sinds de opkomst van Fortuyn heeft voorgedaan. En of deze omslag eerder conservatief of progressief genoemd kan worden. In het debat kwamen we daar niet helemaal uit. Deze briefwisseling biedt hopelijk de gelegenheid om dit belangrijke debat voort te zetten op wat gemoedelijker wijze.

Oncontroversieel vertrekpunt van de discussie is de vaststelling dat er sinds de zogenaamde kiezersrevolte van 2002 een veelomvattende verandering heeft plaatsgevonden in de Nederlandse politieke cultuur. Een nieuw nationalisme kwam op, de politiek van de harde hand gaf de toon aan wat betreft sociale problematiek en criminaliteit, tolerantie kwam gelijk te staan met weggijken, de problemen rond migranten en hun nageslacht moesten vooral benoemd worden en politieke correctheid werd in de ban gedaan. Het was echter een omwenteling met een tegenstrijdig karakter: een rechts politiek offensief gelegitimeerd met het

schrikbeeld van bedreigde progressieve waarden. Zoals Fortuyn op bekende wijze stelde: 'Ik heb *geen zin* de *emancipatie* van vrouwen en homoseksuelen nog eens *over te doen*' (Poorthuis en Wansink 2002).

Als gevolg van dit paradoxale karakter lopen de analyses over de aard van deze omwenteling nogal uiteen. Er zijn auteurs die de omslag een eenduidig conservatief karakter hebben meegegeven. Denk aan Willem Schinkel, die het land in zijn kenmerkende stijl heeft beschreven als 'Museum Nederland'; wijlen Jos de Beus die niet zonder enthousiasme observeerde dat de conservatieve beweging had aangezet tot een 'manifeste behoudzucht' in de publieke opinie; en als buitencategorie Rob Riemens, die de opkomst van de PVV met die van het fascisme heeft vergeleken. Anderen legden juist de nadruk op de progressieve waarden die nu door de rechterzijde verdedigd werden. Zij vonden dat juist de omarming van deze progressieve waarden over de traditionele politieke scheidslijnen heen de verhaallijn was die uitgelicht moest worden. Volgens deze visie was er ook minder sprake van een breuk maar bovenal van continuïteit.

Jouw werk is een toonbeeld van deze laatste tendens. De oratie die je hield in 2004 heeft de veelzeggende titel: *Een eensgezinde, vooruitstrevende natie*. Je schreef daarin dat bijna 'het gehele autochtone politieke spectrum in Nederland zich achter progressieve waarden schaaft' (Duyvendak 2004: 11). Deze visie speelt eveneens een belangrijke rol in de argumentatie van *The politics of home*, waar je schrijft over een 'homogeneous progressive moral majority' (Duyvendak 2011: 87). In een eerder stuk voor *Krisis* stelde ik dat 'een dergelijke uitspraak enkel houdbaar lijkt na een aanzienlijke reductie van de betekenis van begrippen als "vooruitstrevendheid" en "progressieve waarden"' (Oudenampsen 2013: 73). In je werk hanteer je een zeer selecte definitie van progressieve waarden. Die worden gereduceerd tot de ontkerkelijking en de daaruit voortkomende 'progressieve opvattingen over homoseksualiteit, gender en gezin' (Houtman en Duyvendak 2009: 4). Op het fundament van deze beperkte consensus bouw je vervolgens de these van een eensgezinde progressieve meerderheid. Enkel de conservatief-religieuze minderheid zou daar geen deel van uitmaken, bestaande uit moslims, de SGP en de CU. De politieke polarisatie uit het afgelopen decennium is in jouw ogen het resultaat van 'een vooruitstrevende meerderheid' die zich verzet tegen 'een als conservatief-

religieus gepercipieerde minderheid' (Houtman en Duyvendak 2009: 96). Ik nam in hetzelfde artikel in *Krisis* ook stelling tegen het conservatismebegrip dat je hanteert en in het bijzonder de stelling dat 'de conservatieve positie niet politiek [wordt] gearticuleerd' (Duyvendak 2004: 11). Conservatisme lijkt je zo eveneens te beperken tot opvattingen over homoseksualiteit, gender en gezin.

Jij ziet een eensgezinde vooruitstrevende natie met een progressieve meerderheid, een politiek waarin de erfenis van de jaren zestig doorklinkt als alomtegenwoordige achtergrondmuziek. Ik zie een overwegend conservatieve tegenbeweging waarin weliswaar enkele opvallende progressieve elementen geïncorporeerd zijn, maar die daarin een ondergeschikte rol spelen. Ik stel dat nieuwrechts een gemoderniseerde vorm van conservatisme in Nederland heeft ontwikkeld door enkele van de belangrijkste progressieve verworvenheden uit de jaren zestig en zeventig in haar programma op te nemen: vrouwenrechten, homorechten, individualisme, secularisme. De algehele toon is er echter een van verzet en strijd tegen de progressieve tijdgeest van de jaren zestig en zeventig. Verzet tegen links, tegen de babyboomers en alles waar zij voor staan. Sla een boek open van conservatieve denkers als Martin Bosma, Andreas Kinneging, Frits Bolkestein of Bart Jan Spruyt, lees blogs als *GeenStijl* en de afkeer van de jaren zestig komt je tegemoet. De 'conservatieve golf' zoals de (eveneens conservatieve) Volkskrantredacteur Hans Wansink (1996) het in een vroeg stadium heeft genoemd, is zowel een product van de progressieve tijdgeest als een afrekening daarmee. Op zich is dat niet zo vreemd als het lijkt. De historicus Von der Dunk, schrijvend over het conservatisme, zag het als 'het dubbelaspect van elke geestelijke stroming, die altijd tegelijkertijd voortzetting én negatie is van de stroming waar ze zich tegen richt' (Von der Dunk 1976: 89). In Groot-Brittannië is inmiddels de term 'progressief conservatisme' in omloop gekomen, om vergelijkbare ontwikkelingen in andere Europese landen te beschrijven (Diamond 2013). Ik prefereer zelf de term 'postprogressief' (Oudenampsen 2013), omdat progressief conservatisme een oxymoron is.¹

Uitgaande van het idee dat de politieke kentering van het afgelopen decennium een gemengd en paradoxaal karakter kende, is er een redelijke discussie te voeren over het relatieve gewicht dat aan progressieve dan wel

conservatieve elementen toegedicht kan worden. Maar in jouw werk lees ik een algehele ontkenning van dit gemengde karakter, enkel mogelijk door een zeer selectieve en gereduceerde conceptie van zowel conservatieve als progressieve waarden.

Ten eerste lijkt mij de stelling uit je oratie uit 2004, dat 'de conservatieve positie niet politiek wordt gearticuleerd' (Duyvendak 2004: 11) moeilijk houdbaar. Let wel, dit is geschreven vier jaar nadat de invloedrijke conservatieve Edmund Burke Stichting werd opgericht, met als deelnemers prominente conservatieve politici als Dries van Agt en Onno Ruding en intellectuelen als Andreas Kinneging, Bart Jan Spruyt, Paul Cliteur en Joshua Livestro. In 2003 werd het *Conservatief manifest* gepubliceerd waarin opgeroepen werd om 'de eenzijdige opvoeding tot mondigheid en het opkomen voor jezelf, je "eigen mening", gevoelens en sentimenten – de opvoeding die de erfenis vormt van de jaren zestig en zeventig – te repareren'. Het leidde tot felle reacties op de opiniepagina's door toenmalige hoogleraren als Ankersmit, Achterhuis, Van Doorn en Witteveen. In 2003 publiceerde Bart Jan Spruyt (2003) het boek *Lof van het conservatisme*, en in 2004 zou dezelfde Spruyt het partijprogramma van Wilders schrijven en de politieke nestor worden van het blonde fenomeen. Het was de tijd dat Jaffe Vink het *Trouw*-katern 'Letter en Geest' tot een neoconservatief platform omtoverde. De tijd dat Ayaan Hirsi Ali furore maakte met haar islamanalyse geïnspireerd op het werk van de invloedrijke neoconservatief Bernard Lewis. En waarin Bolkestein lezingen hield over de 'massacultuur die de democratie zou verzwelgen'. Wie het terugleest ziet bijna letterlijke vertalingen van neoconservatieve denkers als Irving Kristol en Norman Podhoretz, die overigens ook expliciet worden genoemd. Het was de tijd waarin Paul Scheffer zijn baanbrekende essay *Het multiculturele drama* publiceerde, dat hij inspireerde op neoconservatieve auteurs als Samuel Huntington en weer Norman Podhoretz. Het was een tijd waarin het in sociologische kringen ge-noegzaam bekend moest worden geacht dat Fortuyn (2002) in zijn boek *De verweesde samenleving* een nieuw type conservatisme probeerde te verwoorden. Er was kortom sprake van een levende conservatieve beweging, die zich klaarmaakte om het politieke establishment te veroveren en het politieke landschap de daaropvolgende jaren sterk naar rechts zou weten te bewegen.

Ten tweede leidt het idee van een eensgezinde progressieve meerderheid tot de ontkenning van het politieke conflict dat de afgelopen tien jaar de Nederlandse politiek in haar greep heeft gehouden. Een conflict waarbij de 'linkse elite' en progressieve waarden op vele terreinen onder vuur kwamen te liggen door een conservatieve tegenbeweging. Denk aan thema's als milieubescherming, cultuurbeleid, internationalisme, economie, arbeidsethiek, discriminatie, ontwikkelingshulp, terrorisme, immigratie, misdaadbestrijding, justitie en sociaal beleid. Op al deze gebieden zagen we de afgelopen jaren een beweging in het publieke debat en de politieke arena naar meer conservatieve opvattingen. De reductie van het progressieve project tot enkel seksualiteit, gender en gezin lijkt me een miskennis en geringschatting van de progressieve politiek in Nederland. En dat kan toch niet je bedoeling geweest zijn. Hetzelfde kan gezegd worden over het conservatisme.

Ten derde levert de zeer selectieve definitie van progressieve en conservatieve waarden ook allerlei problemen op wat betreft de consistentie in je eigen werk. Zo staat het eerdergenoemde boerkini-artikel (Houtman en Duyvendak 2009) vol met merkwaardige tegenstrijdigheden als het gaat om een kerngroep binnen deze progressieve meerderheid. Dan bedoel ik het electoraat van nieuwrechts, de voormalige arbeidersklasse en de lagere middenklasse, die om een of andere reden in het artikel stevast als 'maatschappelijke onderlaag' wordt aangeduid. Op pagina 9 lezen we dat deze 'onderlaag' niet meer socialistisch is, maar haar woede nu richt op de bestuurlijke elite. En op pagina 14 dat als gevolg hiervan de oude economische klassenpolitiek volledig op zijn kop is komen te staan, en niet links maar rechts de vertegenwoordiger is geworden van laagopgeleide autochtone groepen. Echter op pagina 12 lezen we dat de traditionele economische klassenpolitiek nooit heeft bestaan in Nederland vanwege de verzuiling. De arbeidersklasse is in Nederland nooit overwegend links geweest, want deze bestond ook uit protestantse en katholieke en daarmee conservatieve arbeiders. Deze niet-bestaande economische klassenpolitiek kan dus logischerwijs ook niet op zijn kop zijn gezet. Vervolgens lezen we dat deze vermeende vooruitstrevende onderlaag zich kenmerkt door een verlangen naar een 'stabiele, ordelijke en voorspelbare samenleving' (13). Dit wordt dan weer verklaard uit de these van het autoritarisme van de arbeidersklasse. Het is een stelling die de Amerikaanse

socioloog Seymour Martin Lipset aan het einde van de jaren vijftig formuleerde om het culturele conservatisme van de arbeidersklasse te verklaren. Dit betekent dat de eerder als progressief geïdentificeerde onderlaag, op cultureel gebied conservatief is, zoals Houtman en Achterberg (2010: 13) mooi uitleggen:

'Waar het gaat om de culturele kwesties die vooral sinds 2002 steeds centraler zijn komen te staan in de politiek, huldigt de maatschappelijke onderlaag echter juist de rechtse en autoritaire standpunten, zoals Lipset al in de jaren vijftig heeft betoogd: "Economische progressiviteit verwijst naar de gebruikelijke kwesties rond herverdeling van inkomen, status en macht tussen klassen. De minder bedeeden zijn overal meer progressief of links waar het gaat om dergelijke kwesties [...] Wanneer progressiviteit echter wordt gedefinieerd in niet-economische termen – waarbij het dan dus gaat om steun voor, bijvoorbeeld, vrijheidsrechten voor politieke dissidenten, vrijheidsrechten voor etnische en raciale minderheidsgroepen, een internationaal georiënteerd buitenlands beleid en een ruimhartig immigratiebeleid – dan is de correlatie precies omgekeerd.'

Dit idee van de conservatieve aard van het nieuwrechtse electoraat wordt verder bevestigd door recent empirisch onderzoek, dat stelt dat homoseksualiteit en vrouwenrechten 'nauwelijks van belang zijn voor PVV-stemmers' (De Koster et al. 2013). De logische conclusie lijkt mij dat opvattingen over seksualiteit, gender en gezin niet centraal hebben gestaan in het politieke conflict over 'culturele kwesties' van het afgelopen decennium, en daarmee tevens een beperkt verklarend vermogen hebben. De consensus op dat specifieke deelterrein lijkt me niet voldoende om in algemene termen te kunnen spreken over een progressieve meerderheid. Tevens moeten we concluderen dat de conservatieve positie wel degelijk wordt gearticuleerd, en er onder het electoraat ook vraag naar is.

Een laatste opmerking betreft de wijze waarop politieke standpunten geanalyseerd moeten worden. Als politici aan de rechterzijde zich als verdediger opwerpen van vrouwenrechten en homorechten betekent dit dan dat zij intrinsiek gemotiveerd zijn door zorgen over de emancipatie van deze groepen? Of zou het kunnen zijn dat hier een andere agenda

achter schuilgaat? Je stelt zelf in een recent artikel dat homorechten gebruikt worden om antimoslimsentimenten te legitimeren (Mepschen et al. 2010). Dat roept natuurlijk de vraag op of er met die rechtse omarming van progressieve waarden niet iets vergelijkbaars aan de hand is. Het betekent, lijkt me, dat er een relationele analyse gemaakt moet worden van dergelijke standpuntbepalingen. In plaats van genoegen te nemen met de nominale inhoud van politieke standpunten is het noodzakelijk te kijken naar de manier waarop deze worden gearticuleerd in een breder discours. Neem het statement van Thatcher over vrouwenrechten in 1982:

‘The battle for women’s rights has been largely won. The days when they were demanded and discussed in strident tones should be gone forever. And I hope they are. I hated those strident tones that you still hear from some women’s libbers’ (Thatcher 1982).

Hier wordt een affirmatie van vrouwenrechten gebruikt om het feminisme aan te vallen. Ik noem dit type discours postprogressief: het idee dat emancipatie al bereikt is, leidt tot een afwijzing van progressieve bewegingen. Een vergelijkbaar discours wordt naar mijn mening ingezet door nieuwrechts in Nederland, dat progressieve waarden omarmt als stok om moslims mee te slaan, maar zich juist afzet tegen de progressieve bewegingen die deze waarden gemeengoed hebben gemaakt.

Ik ben benieuwd wat je van deze these vindt.

Merijn Oudenampsen is socioloog en politicoloog. Sinds januari 2011 is hij als promovendus verbonden aan de Universiteit van Tilburg en doet hij onderzoek naar populisme en de ruk naar rechts. Tevens redigeerde hij *‘Power to the people!’ Een anatomie van het populisme*, samen met Justus Uitermark, Rogier van Reekum en Bart van Heerikhuizen (Boom|Lemma 2012). Hij schrijft regelmatig voor de Groene Amsterdammer, MetropolisM en Joop.nl.

Literatuur

Bobbio, N. (1996) *Left and right. The significance of a political distinction*. Chicago: The University of Chicago Press.

Diamond, P. (2013) ‘The new ‘progressive’ conservatism is a threat to the centre-left’. In *The New Statesman*, 8 september 2013. Beschikbaar online op: <http://www.newstatesman.com/international-politics/2013/09/new-progressive-conservatism>.

Dunk, H.W. von der (1976) *Conservatisme*. Bussum: Unieboek.

Duyvendak, J.W. (2004) *Een eensgezinde, vooruitstrevende natie. Over de mythe van ‘de’ individualisering en de toekomst van de sociologie*. Amsterdam: Vossiuspers UvA.

Duyvendak, J.W. (2011) *The politics of home. Belonging and Nostalgia in Western Europe and the U.S.* New York: Palgrave Macmillan.

Fortuyn, P. ([1995] 2002) *De verweesde samenleving. Een religieus-sociologisch traktaat*. Rotterdam: Karakter Uitgevers.

Houtman, D. en J.W. Duyvendak (2009) ‘Boerka’s, boerkini’s en belastingcenten. Culturele en politieke polarisatie in een post-christelijke samenleving’. In Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (red.) *Polarisatie. Bedreigend en verrijkend*. Amsterdam: Uitgeverij SWP: 102-119.

Houtman, D. en P. Achterberg (2010) ‘Populisme in de polder. Stemmen en mopperen in een postconfessionele politieke cultuur’. In *Jaarboek Kriek 2010*: 11-31.

Koster, W. de, R. Kemmers, S. van Bohemen, et al. (2013) ‘Progressieve waarden nauwelijks van belang voor PVV-stemmers’. In *Trouw*, 20 augustus.

Mepschen, P., J.W. Duyvendak en E. Tonkens (2010) 'Sexual politics, Orientalism and multicultural citizenship in the Netherlands'. In *Sociology* 44 (5): 1-18.

Oudenampsen, M. (2013) 'De revolte van nieuwrechts. Neoconservatisme en postprogressieve politiek'. In *Krisis* 1: 72-88.

Poorthuis, F. en H. Wansink (2002) 'Pim Fortuyn op herhaling. "De islam is een achterlijke cultuur"'. In *De Volkskrant*, 9 februari.

Spruyt, B.J. en M. Visser (2003) 'Conservatief manifest'. In *Trouw*, 18 maart.

Spruyt, B. J. (2003) *Lof van het conservatisme*. Amsterdam: Uitgeverij Balans.

Thatcher, M. (1982) 'Lecture on women's rights in a changing world'. Londen, 26 juli. Online beschikbaar op: *Margaret Thatcher in Her Own Words*, New York Times April 8 2013. (geraadpleegd in januari, 2014) URL: http://www.nytimes.com/interactive/2013/04/08/world/europe/margaret-thatcher-in-her-own-words.html?smid=tw-nytimes&_r=1&

Wansink, H. (1996) *De conservatieve golf*. Amsterdam: Prometheus.

¹ Zoals Norbert Bobbio stelt in zijn bekende boek over het links-rechts onderscheid (Bobbio 1996), zijn termen als 'progressief' en 'conservatief' relationele termen, die net als 'onder' en 'boven' voor een belangrijk deel hun betekenis ontleen aan het contrast met het tegengestelde kamp. Het progressief conservatisme kan niet werkelijk progressief zijn, anders zou het immers niet conservatief meer zijn. Het progressivisme baseert zich volgens Bobbio op het gelijkheidsdenken, waar het conservatisme een verdediging is van menselijke ongelijkheid.

 De Creative Commons License is van toepassing op dit artikel (Naamsvermelding-Niet-commercieel 3.0). Zie <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/nl> voor meer informatie.